

TRITTON, Arthur Stanley

esasları, şeriat, itikadî mezhepler, tasavvuf, hilâfet ve devlet sistemi, İslâm toplumunda sosyal hayat ve son dönem dini akımlar üzerinde durulmaktadır. 6. *Materials on Muslim Education in the Middle Ages* (London 1957). Ortaçağ'da İslâm dünyasının farklı bölgelerinde eğitim faaliyetleri ve medreseler çeşitli istatistik bilgilerle değerlendirilmektedir. Tritton özellikle *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, *Journal of the Royal Asiatic Society* ve *Oriens* gibi yayınlarda ve bir süre editörlüğünü yaptığı *The Encyclopaedia of Islam* gibi ansiklopedilere çok sayıda makale ve madde yazmış, sadece *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*'de 140 kitap hakkında değerlendirme yazıları çıkmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Necîb el-Akîkî, *el-Müşteşrihün*, Kahire 1980, II, 110-111; Abdurrahman Bedevî, *Mevsû'atü'l-müşteşrikin*, Beyrut 1984, s. 95; Yahyâ Murâd, *Mu'cemü esmâ'i'l-müşteşrikin*, Beyrut 1425/2004, s. 228-229; W. Behn, *Concise Biographical Companion to Index Islamicus: An International Who's Who in Islamic Studies from its Beginnings Down to the Twentieth Century*, Leiden 2004, III, 535; Abdülhamid Sâlih Hamdân, *Tabakâtü'l-müşteşrikin*, Kahire, ts. (Mektebetü Medbûlî), s. 108-109; C. F. Beckingham, "Arthur Stanley Tritton", *BSOAS*, XXXVII (1974), s. 446-447; A. S. Tritton, "Aligarh", *El*, I, 299-300.

MUSTAFA SİNANOĞLU

TSCHUDI, Rudolf
(1884-1960)**İsviçreli şarkiyatçı,
tarih âlimi.**

2 Mayıs 1884'te İsviçre'nin Glarus şehrinde doğdu. Yüksek öğrenimini Basel Üniversitesi'nin Klasik ve Şark Filolojisi bölümlerinde 1904 yılında tamamladı. 1910'da Erlangen'da Georg Jacob'un gözetiminde *Das Âsafnâme des Lutfi Pascha* adlı teziyle doktor unvanını aldı. Bu sırada hocasının teşvikiyle Türkçe öğrendi. Ardından Hamburg'da bulunan Koloni Enstitüsü'nün Tarih ve Kültür Semineri'nde Carl Heinrich Becker'in yanında asistanlığa başladı. Tübingen'de doçentliğe hazırlanırken I. Dünya Savaşı'nın çıkması yüzünden çalışması yarım kaldı. 1914'te Becker'in yerine Hamburg'daki Koloni Enstitüsü'ne tayin edildi. Savaştan sonra 1919'da Zürih Üniversitesi'ne profesör olarak gitti. 1922'de Basel Üniversitesi'ne geçti. Öğrencisi Fritz Meier'e profesör kadrosunu açabilmek için 1949'da bu görevinden istifa etti, fakat aynı üniversitede ders vermeyi

sürdürdü. 1952'de Deutsche Morgenländische Gesellschaft'ın, 1959'da Peru'daki Instituto Peruano de Altos Estudios Islámicos'un şeref üyeliğine getirildi. Yetmiş yaşında iken bir ameliyat geçirdi ve daha sonra 11 Ekim 1960'ta Basel'de öldü.

Rudolf Tschudi'nin bilim anlayışının şekillenmesinde iki akademisyenin etkisi olmuştur. Bunlardan biri doktora hocası Georg Jacob, diğeri Carl Heinrich Becker'dir. Jacob, Arap dili ve edebiyatında kendisine rehberlik etmiş, bu vesileyle Türkçeye ve dervişlik öğretilerine ilgi duyarak bu alanlara yönelmiştir. Ardından Türkiye'ye gitmiş, Türkiye'de iken Türkçe, Arapça ve Farsça pek çok yazma eser toplayarak İsviçre'ye götürmüştür. Bu eserleri önemli bir koleksiyon niteliğinde Basel Üniversitesi Kütüphanesi'ne hediye etmiştir. Becker'in şahsında gerçek anlamda tarihçiliği bulan Tschudi, antik dünyanın devam edegelen etkisi ve İslâm kültüründe bir rönesansın eksik olduğu inancını hocasıyla birlikte benimseyordu. Bu dönemde dervişliğe olan ilgisi zayıflamış ve daha çok tarih yazıcılığıyla uğraşmış, çalışmalarında Osmanlı-Türk tarihi araştırmalarına ağırlık vermiştir. Öğrencisi Fritz Meier hocasının yetmişinci doğum günü dolayısıyla bir hâtıra kitabı yayımlamıştır (*Westöstliche Abhandlungen. Rudolf Tschudizum siebzigsten Geburtstag Über reicht von Freunden und Schülern*, Wiesbaden 1954).

Eserleri. 1. *Das Âsafnâme des Lutfi Pascha* (doktora tezi, Berlin 1910). Eserin girişinde Lutfi Paşa'nın hayatına ayrıntılı biçimde yer verilmiş ve *Âsafnâme*'nin yazma nüshaları üzerinde durulmuştur. Kitabın iki ana bölümünden ilki *Âsafnâme*'nin Almanca tercümesini açıklamalı dipnotlarıyla içerir. Dipnotlar daha ziyade bazı kavramların Almanca karşılıklarıyla şahıs isimleri hakkındaki izahlardan ibarettir. İkinci bölümde kitabın tam metni yer almaktadır. **2.** *Das Vilâjet-nâme des Hâdschim Sultan* (Berlin 1914). Bu çalışma da iki bölümden meydana gelir. İlkinde eserin Almanca çevirisi dipnotlarla birlikte verilir; ikinci bölüm eserin metninden oluşur. **3.** *Das Chalifat* (Tübingen 1926). Türkiye'de hilâfetin kaldırılmasından yaklaşık bir yıl sonra Basel'de bir konferansta sunulduktan sonra yayımlanan küçük bir risâledir. Burada halifelik'in kaldırılmasının Türkiye'nin İslâmî gelenekten tamamen kopması anlamına geldiği ve bunun Türkiye'nin Avrupalılaşması amacıyla yönelik olduğu belirtilir. **4.** *Vom alten osmanischen Reich* (Tübingen 1930). Bu çalışma da bir konferanstan geliştirilmiş

Rudolf
Tschudi

dipnotlu yirmi sekiz sayfalık bir metindir. Girişte Anadolu'da millî bir Türk Devleti'nin ortaya çıktığı ve Osmanlı Devleti'nin milletler üstü İslâmî âlâmetlerinin terkedildiği vurgulanır; Avrupalılaşma'nın geçmişten tamamen kopma amacını taşıdığı ifade edilir.

Tschudi'nin diğer çalışmaları şunlardır: "Ein Schreiben Sülejmans I. an Ferdinand I." (*Festschrift Georg Jacob*, Leipzig 1932, s. 317-328); "Vom Islam zur Zeit der Kreuzzüge" (*Festschrift Otto Franke, Asia Major*, IX, Leipzig 1933, s. 441-454); "Die osmanische Geschichte bis zum Ausgang des 17. Jahrhunderts" (*Neue Propyläen Weltgeschichte*, III, Berlin 1941, s. 567-600); "Die Bekehrung des Kaighusuz" (*Festschrift Karl Meuli in Heimat und Humanität*, Basel 1952, s. 203-207); "Das osmanische Reich" (*Hesperia*, sy. 10 [Zürich 1953], s. 52-70); "Die Ausbreitung des Islam bis zum Jahre 750" (*Historia Mundi*, V, Bern 1956, s. 357-390); "Bektaschi" (*Enzyklopädie des Islam*, I [1954], s. 1161-1163).

BİBLİYOGRAFYA :

Abdurrahman Bedevî, *Mevsû'atü'l-müşteşrikin*, Beyrut 1984, s. 95-97; F. Meier, "Rudolf Tschudi", *Isl.*, XXXVII (1961), s. 138-140; Fr. Taeschner, "Rudolf Tschudi", *ZDMG*, CXII (1962), s. 3-5.

NECMETTİN ALKAN

TUAREG

(bk. TEVÂRİK).

TÛBÂ

(طوبى)

Cennetteki bir ağaçla ilişkilendirilen Kur'an terimi.

İslâm kaynaklarında tûbâ kelimesinin kökeni ve anlamıyla ilgili farklı açıklamalar mevcuttur. Bu kelimenin Arapça "tyb" kökünden türeyip "güzellik, hoşluk, iyilik,

göz aydınlığı" gibi mânalara geldiği, cennetteki bir ağacı ifade ettiği, Habeş veya Hint dillerinde cennetin ismi olarak kullanıldığı belirtilmiştir (*Lisânü'l-ʿArab*, "tyb" md.; Taberî, XIII, 99; Fahreddin er-Râzî, XIX, 50-51). Kur'an'da yalnız bir yerde, "iman edip sâlih amel işleyenlere ne mutlu (tûbâ lehüm), varacakları yer ne güzeldir!" meâlindeki âyette (er-Ra'd 13/29) geçen tûbâ kelimesi için klasik tefsirlerde benzer rivayetler nakledilmiştir. Vâkıa sûresindeki âyetlerde (56/17-40) cennet tasvirleri içerisinde cennet ağaçları (bk. AĞAÇ) anlatılırken de aynı rivayetlere yer verilmiştir. Bu rivayetlerin bir kısmı doğrudan tûbâ ismine atfla cennetteki bir ağacı tasvir etmekte, bir kısmı da sadece cennet ağacı tasvirlerinden bahsetmektedir. Elmalılı Muhammed Hamdi âyette geçen "tûbâ lehüm" ifadesinin "selâmün aleyküm" gibi bir dua cümlesi olduğunu ileri sürmüştür (*Hak Dinî*, IV, 2986; tûbâ kelimesinin bu anlamda kullanıldığı hadisler için bk. Wen-sinck, *el-Muʿcem*, "tyb" md.).

Resûl-i Ekrem'in, "Ey Allah'ın elçisi, seni görüp de sana iman edene ne mutlu!" diyen bir kişiye, "Beni görüp de bana iman edene ne mutlu! Fakat beni görmeden bana iman edene -tûbâ kelimesini kullanarak üç defa- ne mutlu!" dediği, adamın tûbânın ne olduğunu sorması üzerine Resûlullah'ın, "O cennette yüz yıl boyunca (altında) yürünebilecek büyüklükte bir ağaçtır; cennetliklerin elbiseleri o ağacın tomurcuklarından yapılır" dediği (*Müsned*, III, 71), bir başka rivayette bir bedevinin, "Ey Allah'ın elçisi, cennette meyve var mıdır?" diye sorduğu ve Hz. Peygamber'in, "Evet, orada bir ağaç vardır ki ona tûbâ denilir" dediği, arkasından bedevî, "Bizim arazimizdeki hangi ağaç ona benzer?" diye sorunca, "Senin arazindeki hiçbir ağaç ona benzemez, ancak Şam'da ceviz denilen bir ağaç ona benzer, tek bir gövde üzerinde biter, yukarıya doğru dallanır, budaklanır" şeklinde cevap verdiği, adamın bu defa, "Gövdesinin büyüklüğü ne kadardır?" sorusu üzerine Hz. Peygamber'in, "Ailene ait üç yaşını doldurmuş bir deve yola çıkıp yaşlılık sebebiyle köprücük kemiği kırılıncaya kadar yürüse yine de onun çevresini dolaşmış olamaz" dediği ifade edilmiştir (*a.g.e.*, IV, 183-184). Diğer bir rivayette ise cennette tûbâ adı verilen bir ağacın bulunduğu, bir süvariye güçlü ve hızlı bir at verilse onun gölgesinde yüz yıl ilerleyeceği, yaprağının ve henüz olgunlaşmamış yemişinin yeşil ve serinletici, çiçeğinin sarı, ince ve hafif, dallarının kadife, reçenesinin zencefil ve bal gibi olduğu belirtilmiştir

(İbn Ebû'd-Dünyâ, hadis nr. 53). Bir başka rivayette de tûbânın cennette bir ağacın adı olduğu, cennetteki bütün evlerin onun dallarından yapıldığı, dallarının evlerin üzerine sarktığı, cennettekilerin meyvelerini yemeyi arzuladıklarında ağacın kendilerine doğru eğildiği, onların da o ağaçtan diledikleri kadar yedikleri bildirilmiştir (Ebû Nuaym el-İsfahânî, III, 249). Yine bir rivayette, "Cennette bir ağaç vardır; eğitilmiş süratli bir ata binen süvari yüz yıl gider de onun gölgesini bitiremez" denilmiştir (Müslim, "Cennet", 6, 8). Hadisin açıklamasında ağacın gölgesinden muradın dallarının kapladığı yerler, isminin de tûbâ olduğu belirtilmiştir (Davudoğlu, XI, 235).

Diğer dinlerdeki cennet tasvirlerinde de çeşitli ağaçlardan söz edilir. Yahudiliğe göre yeryüzü cennetinde binbir ağaç vardır ve bu ağaçlar arasında ölümsüzlük bahşeden hayat ağacı ile iyiyi kötüyü bilmeye yarayan bilgi ağacının ayrı bir önemi vardır. Ezoterik İbrânî öğretisinde hayat ağacı yukarıdan aşağıya doğru uzanır, o her şeyi aydınlatan güneştir. Talmud'a göre hayat ağacı o kadar büyüktür ki çevresi ancak beş asırda katedilebilir. Öte yandan Hint geleneğinde kâinatın, kökü yukarıda, dalları aşağıya doğru inen kozmik bir ağaç biçiminde tasvir edildiği inanışlar bulunmaktadır. İslâm kaynaklarındaki rivayetlerde tûbâ meyvesinden yenilen, çiçeğinden elbise yapılan, gölgesinde istirahat edilen, cennetliklerin pek çok ihtiyacının karşılandığı ağaç şeklinde nitelenmektedir. Tûbânın kelime anlamından hareketle bu ağacın cennetlikleri rahat ettiren, onları hoşnut kılan, bünyesinde çeşitli nimetleri barındıran bir esenlik ve mutluluk ağacı olduğu söylenebilir. Bu durumda tûbâ ağacı cennetliklerin mutluluk ve huzur kaynağını meydana getiren bir sembole karşılık gelmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "tyb" md.; Wen-sinck, *el-Muʿcem*, "tyb" md.; *Müsned*, III, 71; IV, 183-184; İbn Ebû'd-Dünyâ, *Şifâtü'l-cenne* (nşr. Abdürrahîm Ahmed Abdürrahîm el-Asâsile), Amman 1417/1997; Taberî, *Câmi'ü'l-beyân* (Bulak), XIII, 98-101; Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Şifâtü'l-cenne* (nşr. Ali Rızâ Abdullah), Beyrut-Dimaşk 1407/1987, III, 249; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XIX, 50-51; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, II, 531-532; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, Beyrut 1403/1983, IV, 643; E. Mongenot, "Arbres de la vie et de la science", *DB*, I/1, s. 895-897; Elmalılı, *Hak Dinî*, IV, 2985-2986; M. Eliade, *Patterns in Comparative Religion* (trc. R. Sheed), London 1958, s. 265-280; Ahmet Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, İstanbul 1978, XI, 235.

ALİ ERBAŞ

Kültür ve Edebiyat. Tûbâ müslüman milletlerin kültür, sanat ve edebiyatında kökü Hz. Peygamber'in makamı olan "vesile" cennetinde, dalları en üstten alta doğru bütün cennet tabakalarına ulaşacak şekilde tasavvur edilen ağaçtır. Nahl-i tûbâ, tûbâ-yı cinân diye de anılır. Türkçe'de "başı göğe ermek" deyiminden hareketle "başı tûbâyâ ermek" tabirine de rastlanmaktadır. Bu konuda dinî ve edebî metinlerden halk kültürü ve edebiyatının yazılı, sözlü kaynaklarına, tasavvufî eserlere kadar zengin bir malzeme oluşmuştur. Kelimenin, Kur'an'da "ne mutlu!" mânasına da olsa zikredilmesi yanında bu ağacın hadislerde belirtilen hârikülâde özelliklerinden dolayı son dönemlerde Türkçe'de kız adı olarak kullanıldığı görülmektedir.

İslâm kültüründe tûbâ ve çevresinde yer alan diğer unsurlarla zenginleşip çeşitlenen bilgiler mi'rac âyetlerinin yorumu ve hadislerdeki bilgilerle sınırlı kalmamış, İsrâiliyat'a kadar uzanan değişik kaynaklardan gelen verilerle karışarak çeşitlenmiştir. Abdülkâdir-i Geylânî'nin *Ğunyetü't-tâ-libîn*'inde diğer tasavvufî eserlerde tekrarlanan şu ifadeler yer almaktadır: "Resûlullah efendimiz tûbâ ağacı için şöyle buyurmuştur: Cennette bulunan hemen herkesin bir ağacı vardır. Bu ağacın adına tûbâ denir. Ehl-i cennetten biri üstüne yeni bir elbise giymek istediği zaman o ağacın yanına gider; ağacın çiçekleri açılır; bunların içinden rengârenk elbiseler çıkar. Bu çiçekler altı renk olup her biri ayrıca yetmiş renge ayrılır. Bunlardan meydana gelen elbiseler ne renk ne de şekil olarak birbirine benzer. O kimse bunlardan hangisini isterse onu alır."

Tûbâ, Arap, Fars şair ve yazarlarının değişik algılayış biçimleri yanında hayal dünyalarının da katkısıyla zenginleşerek abartılı biçimde anlatılan dinî-edebî bir kavram haline gelmiştir. Bu şekliyle Türk edebiyatında özellikle divan şiiri ve nesrine intikal etmiş, divan edebiyatı mazmun ve remizleri arasına girmiştir. Ayrıca şairler tarafından verimli bir mitolojik malzeme kabul edilmiş, tasavvufî anlayış ve açıklamaların geliştirdiği yorumlarla bu alana mahsus bir terim halinde değişik mânalar kazanmıştır. Nitekim tasavvuf sözlüklerinde tûbâ Hak ile üns makamını ifade eden bir kavram olarak tanımlanmış, bu tür metinlerde Allah'ın huzurunda mutluluk, sü-kûn ve huzur içinde bulunma halini anlatmak için de kullanılmıştır.

Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında kaside ve gazellerde müstakil beyitler ya-